

Recenze: Kompas v labyrintu partnerského nevědomí

Titl, S. (2023). Nevědomé fantazie ve vztazích. Psychoanalytický pohled na partnerství. Portál.

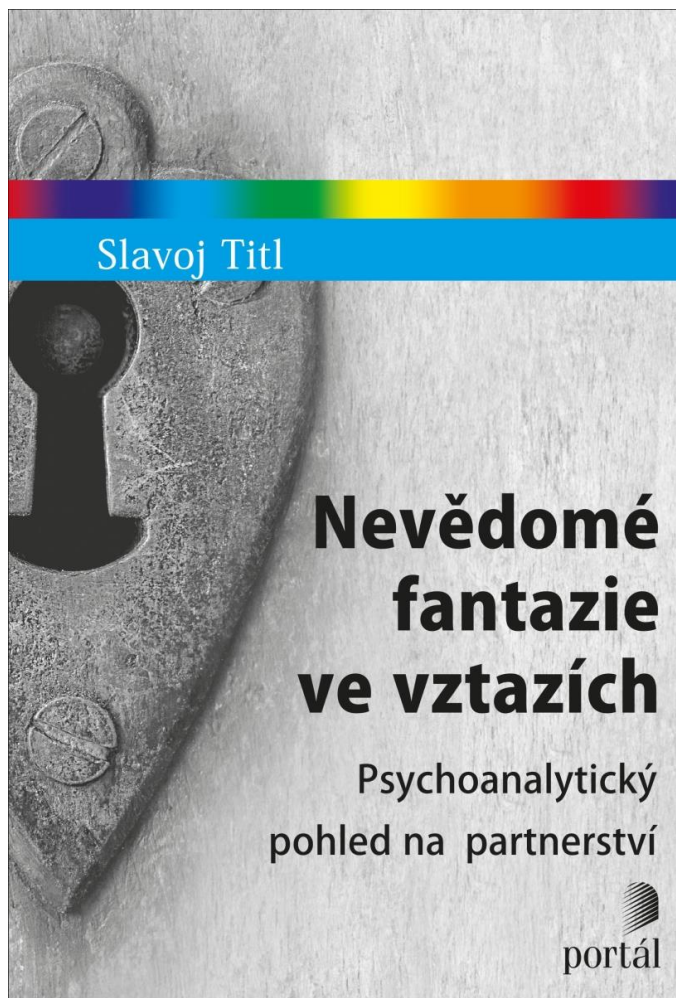
Alena Plháková

Významný představitel psychoanalytické párové a rodinné terapie Slavoj Titl chce ve své nové knize představit přístup soudobé psychoanalýzy k párovým konfliktům, krizím, nevěrám, případně i rozchodům. Za hlavní cílovou skupinu čtenářů považuje neanalytické párové terapeuty, kterým by jeho monografie měla pomoci k porozumění nevědomé vztahové dynamice. Titl uvádí, že ke zlepšení párových vztahů individuální terapie nestačí: nezbytné je pochopit propojení párového nevědomí a význam dětství při vytváření fantazií. Autor se sice psychoanalytické terminologii nevyhýbá, ale snaží se ji prezentovat jasně a srozumitelně. Do textu jsou začleněny některé poznatky evoluční psychologie a systemické terapie.

Knih je rozdělena do jedenácti kapitol, v nichž Titl přechází od obecných teoretických východisek k problémům v partnerských a rodinných vztazích a k možnostem jejich řešení. Text je proložen čtivými kazuistikami a odkazy na pohádkové, mytické i literární motivy. Na konci některých sekvencí čtenář najde rubriku „Pro inspiraci“, v níž jsou doporučeny filmy a knihy vztahující se k danému tématu. Recenzovaná publikace neobsahuje jmenný a věcný rejstřík.

Autor vychází z předpokladu existence nevědomí a jeho výrazného vlivu na lidské chování a prožívání. Domnívá se sice, že se lidská mysl vyvíjí na základě symbolizace a mentalizace tělesných procesů, ale velký význam připisuje také vlivům prostředí, především interakcím mezi dítětem a pečujícími osobami v raném dětství. V první kapitole uvádí, že „lásky a vztahy jsou utkány z přediva fantazií“ (s. 28), z nichž mnohé jsou nevědomé.

Z teoretického hlediska je zřejmě nejvýznamnější druhá kapitola, v níž Titl rozlišil šest řádů fantazií, a to na základě jejich vztahu k nevědomí. Fantazie prvního řádu jsou psychickou reprezentací instinktů a evolučních zákonitostí, včetně vzorců chování zakódovaných v podkorových oblastech mozku. Lidé si je nemohou vybavit, ale pouze je odehrávají. Tyto fantazie se týkají potřeb potravy, sexu, vztahu a boje o život při ohrožení jejich uspokojování. Preverbální fantazie druhého řádu vznikly podle autora před osvojením jazyka jako pokus zpracovat nějakou vývojovou krizi, konflikt nebo traumatickou situaci. Fantazie třetího řádu jsou součástí „freudovského nevědomí“. Patří k nim různá oidipská přání, která byla kdysi součástí vědomí, ale postupně podlehla vytěsnění. Určitý teoretický rozpor vidím v tom, že ve čtvrté kapitole Titl řadí oidipický komplex mezi „fylogeneticky předávané“ fantazie prvního řádu (s. 122). Fantazie čtvrtého řádu, k nimž patří především denní snění, jsou součástí vědomí. Podle autora by si měl

terapeut vždy klást otázku, jaký nevědomý problém se jedinec pokouší sněním vyřešit. Intersubjektivní fantazie pátého řádu spoluvytvářejí lidé ve svých vztazích. Tyto nevědomé partnerské, rodinné i sociální (např. firemní či celonárodní) sdílené fantazijní výtvoř výrazně ovlivňují mezilidské vztahy. Fantazie šestého řádu jsou předávány z pokolení na pokolení prostřednictvím tzv. transgenerační transmise. Patří k nim různá traumata, nevědomé identifikace, obranné a adaptivní strategie, příběhy provázené velkým studem, nebo naopak heroické činy.

Ve čtvrté kapitole Titl rozebírá vývojové předpoklady pro vytváření zralých vztahů, k nimž řadí vytvoření bezpečné vazby ke stabilní mateřské osobě, úspěšnou separaci-individuaci směřující k dosažení objektivní stálosti, ustavení stále narcistické rovnováhy a vyřešení oidipské situace. Zabývá se také formováním pohlavní identity, kterou nekompromisně dělí na mužskou a ženskou. Ztotožnění se s jedním z biologicky daných pohlaví podle autora úzce souvisí se vzdáním se raných pocitů omnipotence a s přijetím principu reality.

Tématem páté kapitoly jsou nevědomé sexuální fantazie a jejich vliv na partnerský vztah. Titl uvádí, že kladný vztah k druhému člověku ještě neznamená, že sex s ním bude zdařilý. Příkladem fantazií, které mohou znesnadňovat sexuální uspokojení s blízkým člověkem, jsou sadisticko-anální představy týkající se moci a bezmoci. Autor prezentuje také postřeh Elisabeth Lloyd Mayerové, že děti v oidipské fázi vývoje předpokládají, že „každý je jako já“. Chlapci jsou pak překvapeni tím, že dívky nemají penis, zatímco dívky u chlapečků postrádají vstup do těla, což u nich může vzbuzovat obavy z toho, aby o svůj vnitřní prostor, který může být zdrojem slastných pocitů, také nepřišly. Mnoho dospělých žen popisuje muže tak, že „nemají přístup“ ke svým vnitřním emocím (s. 192).

V šesté kapitole Titl popisuje druhy partnerského sexu podle sdílené nevědomé fantazie. Patří k nim optimální vztahový a tvořivý sex, ujišťující sex, jenž bývá výsledkem snahy partnerů dělat kompromisy, mechanický sex pro vybití pudového napětí, sex zoufalství, který neslouží vztahu, ale například překonání úzkosti či deprese, a sex ničící, s nímž se lze setkat u perverzních, psychopatických, anetických osob. Jeho cílem je ponížit partnera nebo mu ublížit. Autor uvádí, že v terapii má být párům poskytnuta možnost objevit pocity viny související se sexualitou nebo studem zatížené fantazie, sdílet je a přijmout.

V sedmé kapitole se Titl zabývá nenávistí ve vztahu, jejímuž vzniku lze podle něho zabránit tím, že lidé začnou s partnerem včas mluvit o tom, co je trápí nebo co jim vadí. Párovým terapeutům doporučuje všimnout si čtyř druhů agresivity, ale nakonec jich uvádí pět (s. 213). Patří k nim agresivita jako reakce na frustraci, narcistický vztek, maligní závist, perverzní agresivita a psychopatická chladná agresivita. Tématem osmé kapitoly je truchlení, kterým Titl rozumí vnitřní proces zpracování ztráty. Podle jeho názoru je žádoucí, aby se partneři postupně vzdali některých nadějí a očekávání, které vložili do vztahu na jeho začátku.

V deváté a desáté kapitole se podle mého názoru nejvíce projeví autorovy bohaté terapeutické zkušenosti. Titl zdůrazňuje, že pár i rodina jsou propojený systém a že jakákoli změna u jednoho člena ovlivní všechny ostatní; je tudíž nezbytné zvát si na konzultace celou rodinu. Z prezentovaných kazuistik je zřejmé, že autor dokáže „kontejnovat“ i velmi obtížné či podivné partnerské problémy a přemýšlet nad jejich nevědomými významy. Navazuje přitom na Jürga Williho, podle kterého je emoční přitažlivost a výběr partnera založen na tzv. koluzi, tedy na sdíleném fascinujícím nevědomém tématu. Nevědomí člověka často neomylně vede k nalezení partnera, se kterým si zopakuje špatné zkušenosti z dětství, jež chce v novém vztahu reparovat. Hledá tedy protějšek, se kterým může dořešit nevědomé vývojové úkoly. Koluzivní vztah je založen na souhře sdíleného nevědomí, na nevědomé tajné dohodě. Titl doporučuje nahradit termín koluze, který se mu jeví jako příliš patologizující, pojmy nevědomá fantazie a nevědomé vztahové přesvědčení. Ve vztahu podle něho nastává problém, jakmile sdílená nevědomá přesvědčení přestanou být funkční. Nastává období hledání nového přesvědčení, jenž má někdy velmi bouřlivý průběh. Párová terapie může partnerům pomoci toto období překonat.

Titl se sice opírá o své psychoanalytické vzdělání, ale jeho úvahy jsou poměrně originální. Nevyhýbá se ani analýze a kritice různých aktuálních společenských fenoménů. Například prezentování se na sociálních sítích vysvětluje snahou jedince dosáhnout (v podobě lajků) pozitivního zrcadlení, kterého se mu v dětství pravděpodobně nedostávalo.

Upozorňuje také na to, že střídání chův může malým dětem komplikovat cestu k dosažení objektní stálosti. V páté kapitole se Titl zamýšlí nad riziky internetové pornografie a seznamování se přes internet, byznysu umělého oplodnění, využívání náhradních matek atd. Podle jeho názoru společnost v „euforii liberalismu“ nemyslí na to, jaké psychické důsledky může mít u dětí disociace mezi genetickým původem a vztahem k nebiologickým rodičům (s. 154). Kritizuje také označování tradičního mužského chování pojmem toxická maskulinita a rostoucí společenský tlak na ženskou výkonnost. Zabývá se vznikem poruch pohlavní identity (transgender), za jejichž hlavní příčinu pokládá nemožnost jedince identifikovat se z nevědomých důvodů s rodičem téhož pohlaví. Lidé s danou poruchou pak různými manipulacemi nutí okolí, aby jejich zkreslené vnímání reality přijalo jako normu a aby pro ně jejich přání (být někým jiným, než odpovídá jejich biologickému pohlaví) znamenalo víc než pravda a skutečnost (s. 177). Titl prostě otevřeně píše, co si myslí. Představitelům soudobé *woke* či *cancel culture* by se jeho názory pravděpodobně jevily jako poněkud konzervativní.

Recenzovanou publikaci lze doporučit především párovým a rodinným terapeutům, psychologům a studentům humanitních a společenských věd. Věřím, že by mohla zaujmout i zájemce o psychoanalýzu a partnerské vztahy z řad širší veřejnosti.